

РИМСЬКЕ ПРАВО

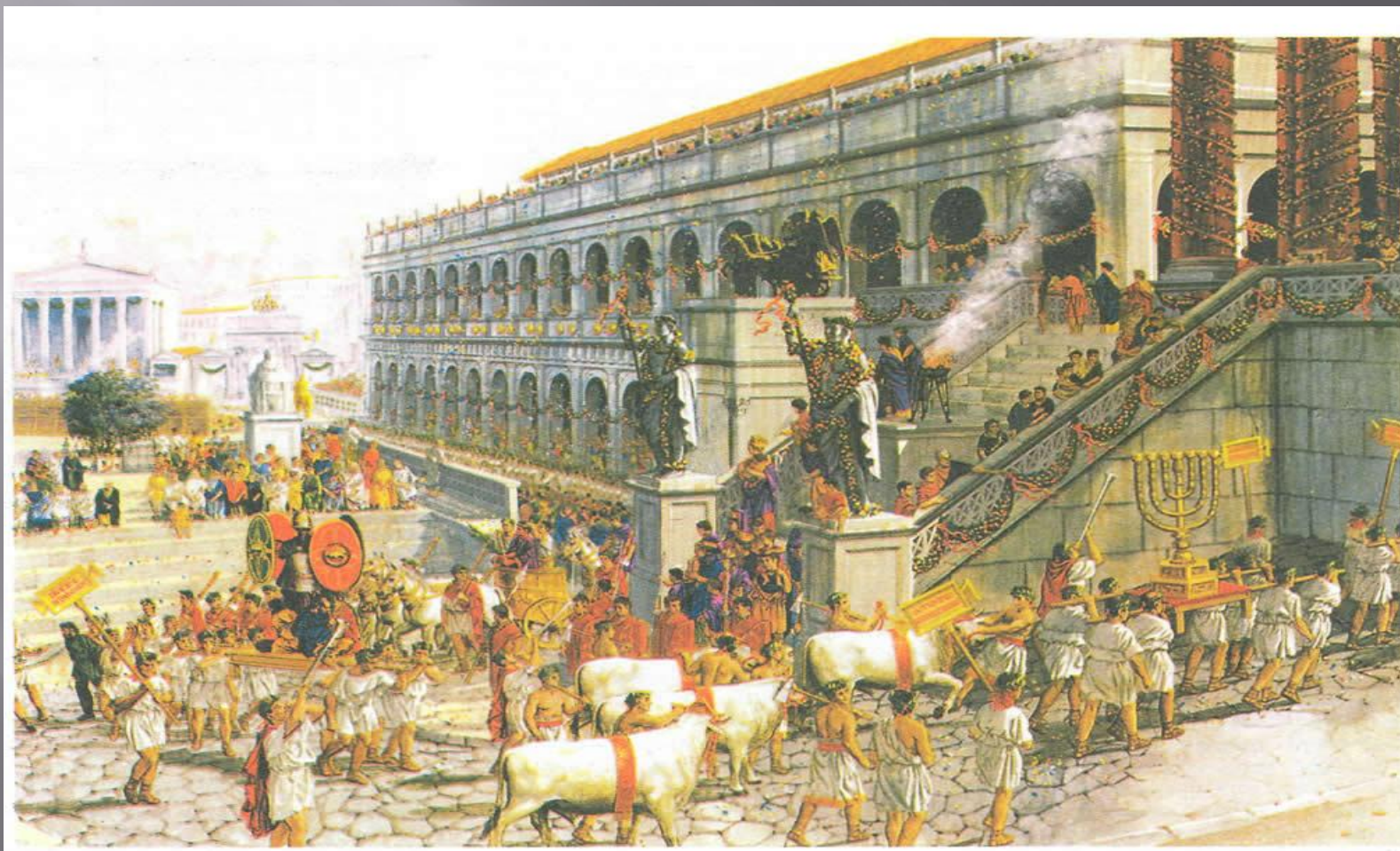
**Предмет, система та джерела
римського приватного права**

Козинець І.Г., ст. викладач кафедри ЦГПП
Тіпалов Є.С., студент групи ППР 161

Поняття римського приватного права.

Поняття «римське право» охоплює систему загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, виражених у нормах, принципах та інститутах, встановлених Римською державою для регулювання відносин, що склалися в рабовласницькому суспільстві.

Переважну більшість норм римського права призначено для врегулювання відносин, що виникають між окремими особами – власниками майна – та для захисту їхніх порушених прав.

Предмет римського приватного права

Предмет вивчення курсу – римське приватне право, що є правовою системою, яка склалася в Римській державі і використовувалася для регулювання відносин між приватними особами методом юридичної рівності сторін.

Ознаки римського приватного права

Римське право характеризується такими ознаками:

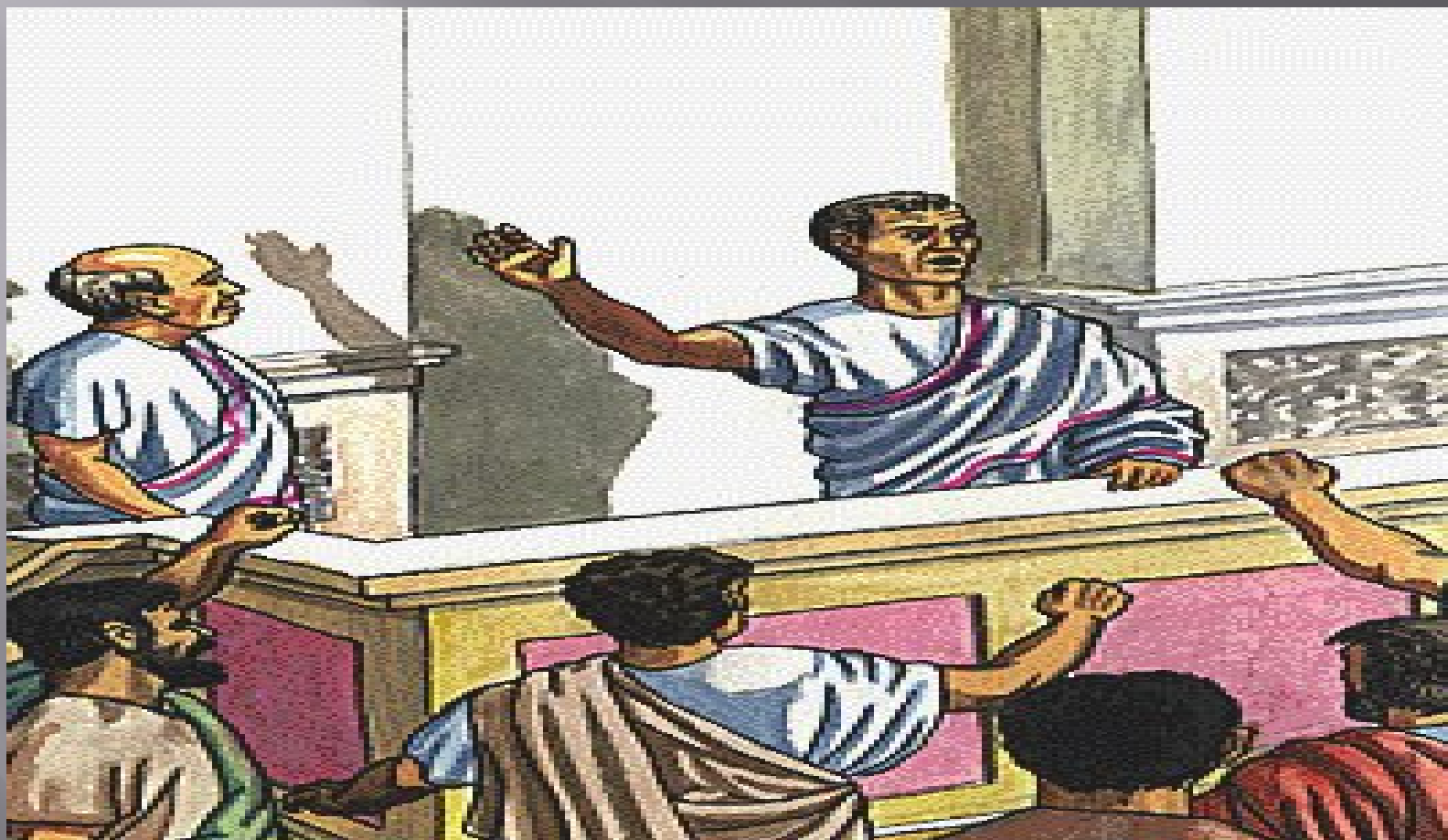
- а) воно є виміром свободи та справедливості згідно з досягнутим рівнем соціального розвитку та правової культури в суспільстві;
- б) вольовий характер права Римської держави опосередковує спрямування поведінки суб'єктів правовідносин у різних сферах суспільного життя;
- в) формальна визначеність римського права полягає в його чіткості та однозначності правових приписів засобом їх об'єктивізації у нормативно-правових актах та інших джерелах права;
- г) загальнообов'язковий характер римського права виражається в тому, що правила поведінки, встановлені в правових нормах, є обов'язковими для всіх без винятку суб'єктів права незалежно від їхньої волі;
- г) системність римського права полягає в тому, що воно є певним чином упорядкованою та узгодженою, на основі відповідних принципів, сукупністю взаємозалежних і взаємодіючих норм та інститутів.

Система римського права

Поняття «система права» сформувалось історично і є результатом людського мислення, тобто об'єктивізацією суб'єктивного сприйняття людиною відповідних зв'язків і проявів навколишнього світу. Система права – історично створена та об'єктивно зумовлена внутрішня структура права держави. Під «системою права» можна розуміти науково організовану сукупність принципів і правових норм, розподілених на групи – правові інститути, об'єднані в галузі – цілісні нормативні утворення. Отже, систему римського права складають: норми права, принципи, інститути та галузі права.

Норми римського права – це конкретні життєві ситуації (казуси), які знайшли своє вмотивоване вирішення на основі юридичних принципів.

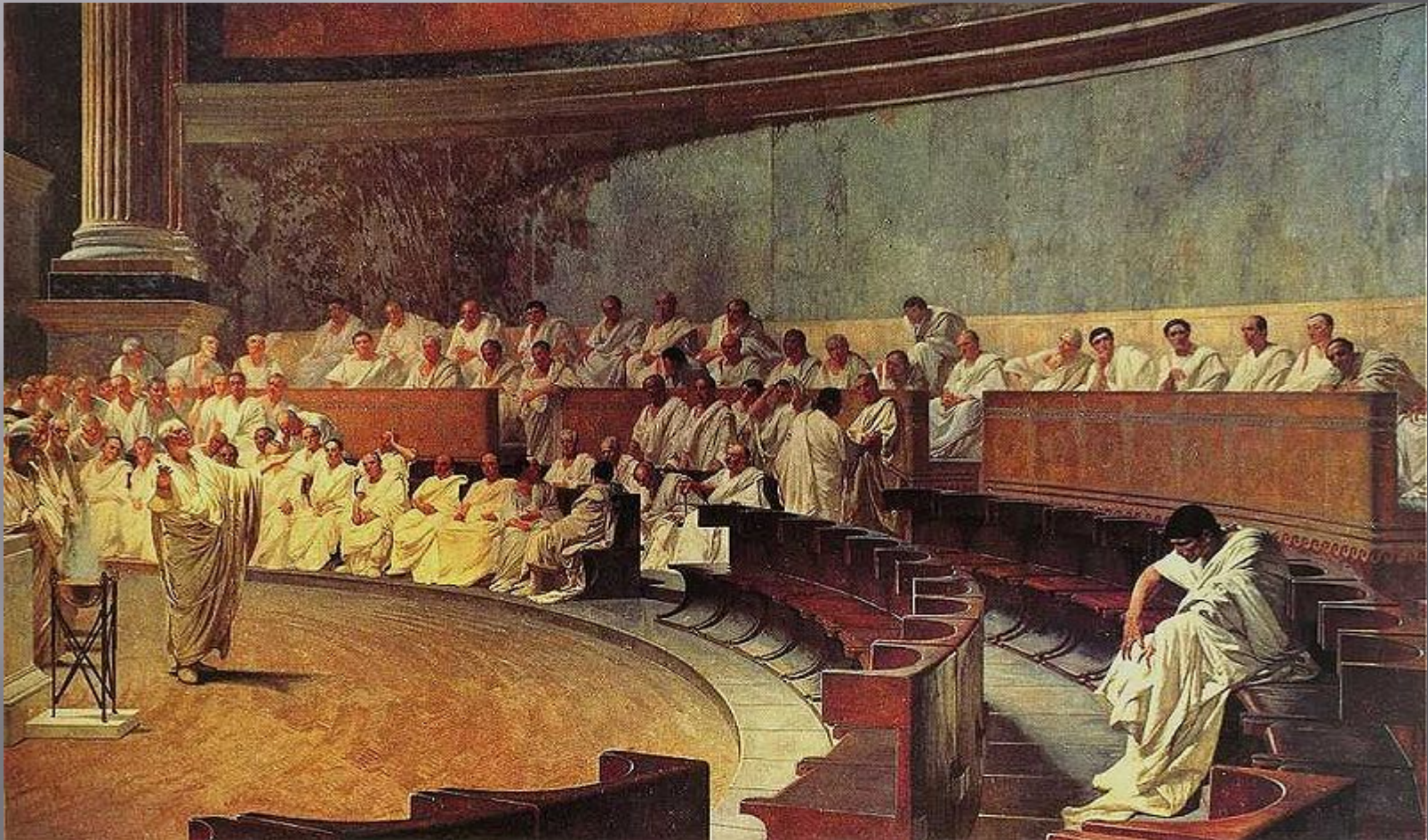

Принципи права – це універсальні загальнозначимі вихідні ідеї та засади, які відображають найсуттєвіші його риси.

Основою для розроблення загальних і спеціальних правових принципів стали сформовані загальні принципи моралі римського суспільства: справедливості – *aequitas*, доброї совісті – *bona fides*, суспільної користі – *utilitas*, громадського обов'язку – *officium*

Інститут права – це відокремлена група взаємопов’язаних правових норм (приписів), що регулюють певний вид чи рід суспільних відносин і утворюють самостійний елемент системи права. Систему інститутів права активно розробляли римські юристи шляхом послідовного абстрагування та узгодження рішень, винесених у конкретних судових справах.

Система римського приватного права

ПУБЛІЧНЕ

ПРИВАТНЕ

Цивільне право
(*Ins civile*)

Преторське право
(*Ins praetorium*)

Право народів
(*Ins gentium*)

Цивільне право – це найдавніше право римської общини (civitas), яке регулювало майнові відносини лише між римськими громадянами.

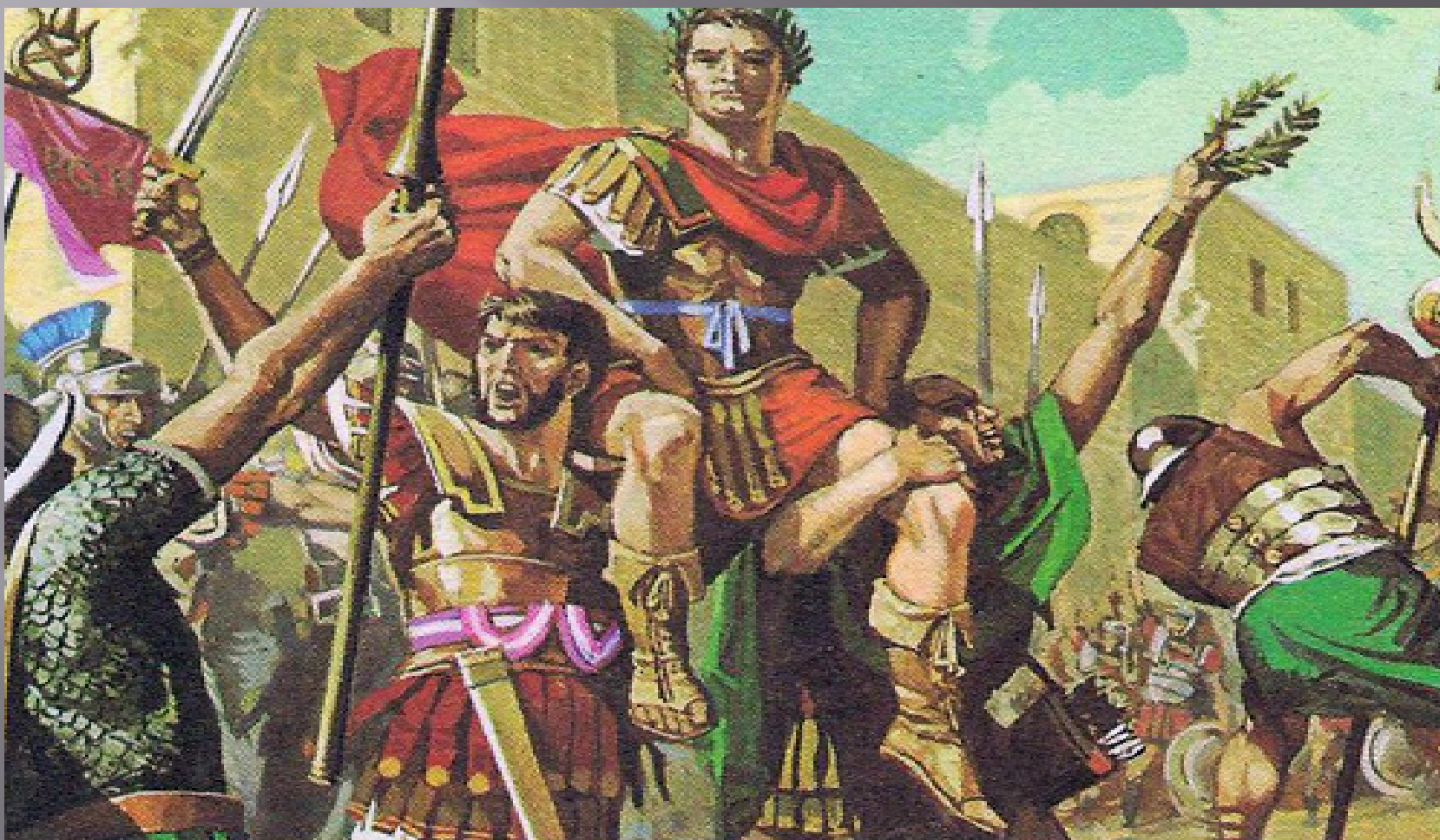
Преторське право – це право, створене виборною посадовою особою – претором, що мала найвищу судову владу і була уповноважена доповнювати систему приватного права новими положеннями.

Право народів – це право підкорених Римом народів, санкціоноване римською державою в особі претора для переґринів (іноземців). Це право охоплювало правові норми та інститути, які діяли у сфері відносин між іноземцями або між іноземцями та римськими громадянами.

Структура римського права

Структуру римського права як внутрішню побудову, спосіб організації взаємопов'язаних та взаємозумовлених елементів можна розглядати як поєднання публічної та приватної складових.

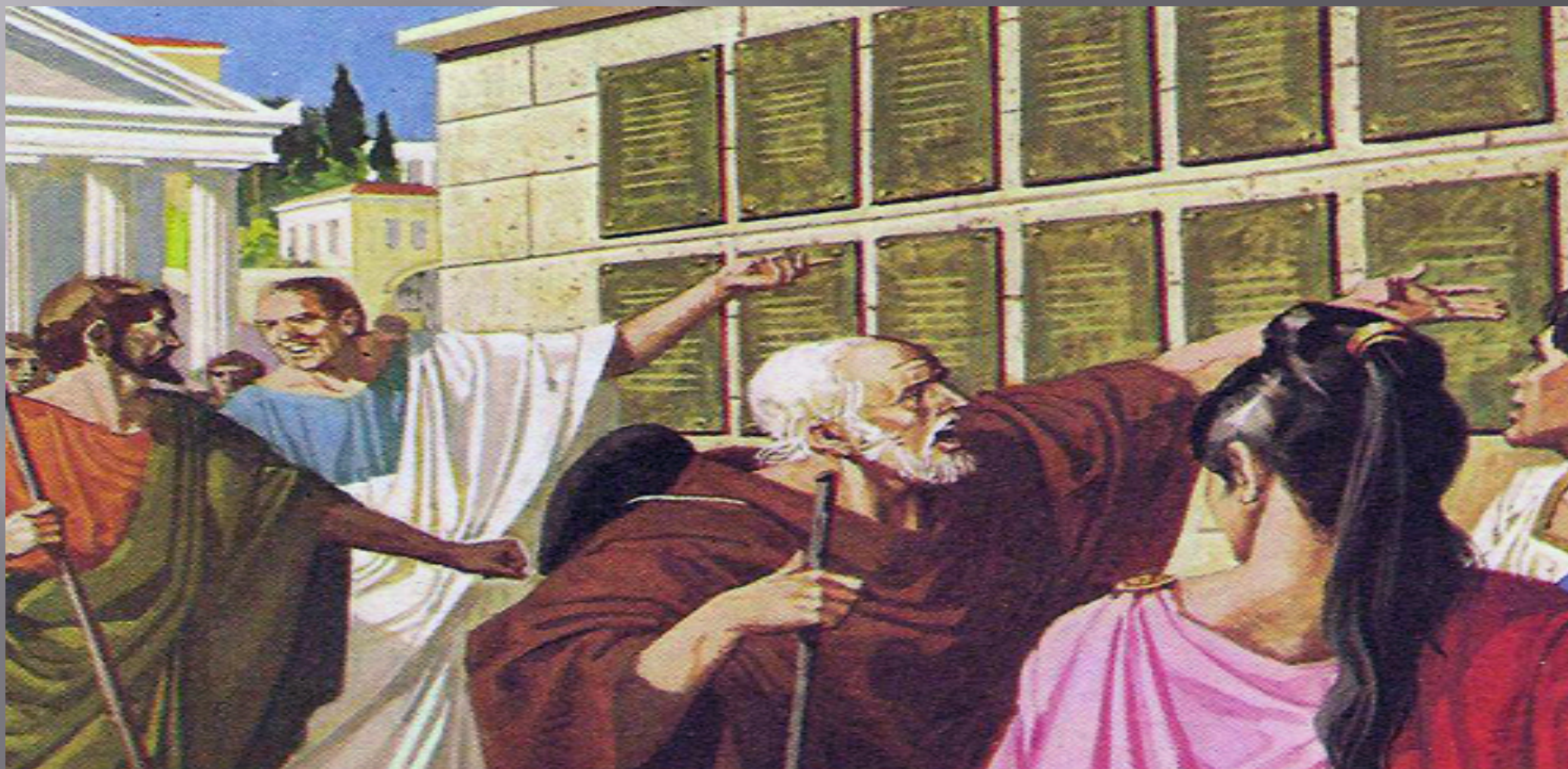

Публічне право – це сукупність норм права, які регулювали відносини та охороняли інтереси, пов'язані з діяльністю держави.

Особливостями норм публічного права є:

- імперативність більшості його норм, що містилися владні приписи, недотримання яких не допускалося;
- загальнообов'язковість – поширювали свою дію на всіх учасників правовідносин;
- неможливість внесення змін шляхом укладання угоди між окремими особами;
- реалізація норм здійснювалася від імені держави.

Приватне право – це сукупність норм права, які захищали майнові та особисті немайнові права окремих осіб.

Особливостями норм приватного права є:

- диспозитивність більшості його норм, які надавали учасникам правовідносин можливість самостійно вирішувати питання про обсяг і характер прав і зобов'язань;
- уповноважувальний характер норм опосередковував можливість здійснення учасниками правовідносин певних дій із власної волі;
- умовно-обов'язковий характер норм означав настання обов'язків лише в результаті виконання певних дій;
- можливість внесення змін шляхом укладання договору між окремими особами правовідносин.

Етапи розвитку римського права

Періодизація римського права не збігається з етапами розвитку Римської держави. Римське право пройшло у своєму розвитку такі періоди:

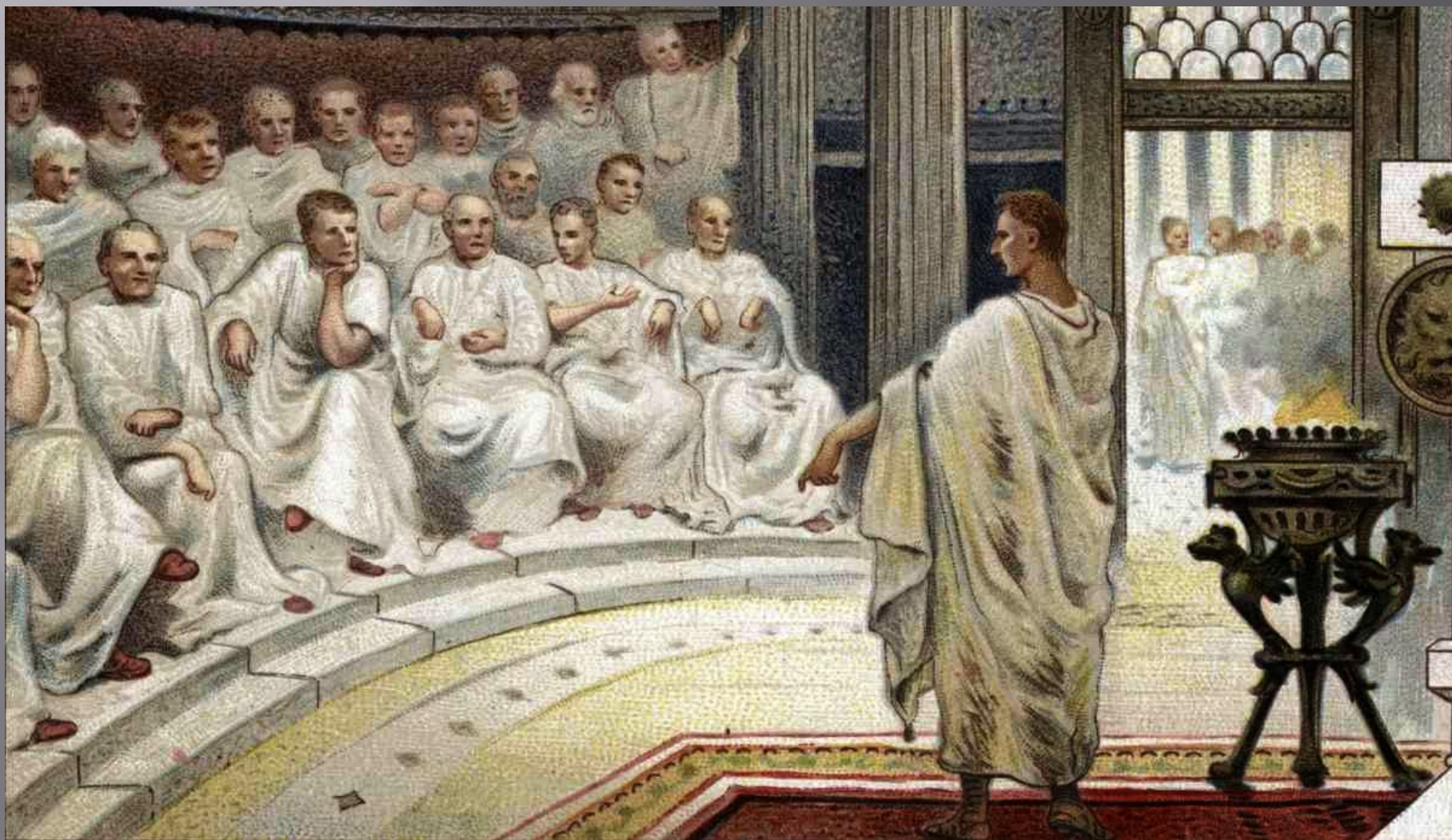
1. Архаїчний – 753 – 367 рр. до н.е.
2. Передкласичний – 367 – 17 рр. до н.е.
3. Класичний – 17 р. до н.е. – 212 р. н.е.
4. Післякласичний – 212 – 476 рр. н.е.
5. Юстиніанівський – 527 – 565 рр. н.е.

Архаїчний період характеризується зародженням права, яке існувало в межах патріархальної римської общини і мало порівняно вузьку сферу дії, оскільки регулювало відносини лише між римськими громадянами. Право ще не виокремилася в самостійну галузь регулювання суспільних відносин, не відділилося від релігії, звичаїв, норм моралі і часто було аморфним, позбавленим системності та структурованості.

Передкласичний період характеризується переходом від релігійно-сакрального трактування права та юриспруденції понтифіків до світського права, де провідну роль відіграє правотворчість магістратів і судова практика

Класичний період розпочинається утвердженням у 17 р. до н.е. процесу відповідно до формули як основного в приватному судочинстві, що засвідчило відхід від формалізму та сакральності права і ритуальності судочинства. Запровадження єдиної форми приватного процесу потребувало відповідної уніфікації правових норм та інститутів, а також розроблення та застосування єдиних процесуальних форм.

Післякласичний період починається наданням права римського громадянства всьому вільному населенню імперії у 212 р. на основі едикту імператора Каракалі. Отже, втрачає значення поділ приватного права на цивільне, преторське та право народів. Відбувається перехід від концепції права створеної юристами шляхом розроблення рішень за конкретними справами

Юстиніанівський період характеризується тенденціями до відродження права та юридичної науки класичного періоду за активного сприяння держави. Імператор і його канцелярія спираються на спадковість наукових традицій, відновлюють класичну логіку багатьох норм та інститутів і лише на цій основі розробляють і видають закони, призначені для вирішення нових правових ситуацій.

Джерела римського права

Джерело права – це форма існування юридичного змісту. Правова норма не може існувати поза межами джерела права, оскільки джерело є не лише формою її зовнішнього вираження, але й становить спосіб існування і вираження змісту. Вперше поняття «джерело права» використав відомий римський історик Тит Лівій у своїй праці «Римська історія», в якій він назвав Закони XII таблиц джерелом усього публічного і приватного права.

Звичаї – правила поведінки, що склалися внаслідок тривалого та багаторазового використання. Найдавнішим джерелом і першоосновою права Римської держави були звичаї предків (*mores maiorum*), які регламентували відносини членів общини за допомогою соціальних приписів і релігійних правил.

Закони і плебісцити. Lex (закон) – це обов’язкова для всіх римських громадян, підтверджена клятвою та зафіксована, зазвичай, у письмовій формі, постанова народних зборів. Перші так звані царські закони (leges regiae) були прийняті за пропозицією першого царя Ромула. Їхню основу складала, схвалені на куріатних коміціях, звичаї. Ці закони існували в неписаному вигляді і в цілому підтверджували звичаєві норми як римського походження, так і ті, що були привнесені з інших латинських міст-держав.

Едикти магістратів. Едикт – це програма діяльності претора, консула та інших службових осіб, яку вони оголошували, вступаючи на посаду. Спочатку розпорядження магістратів оголошувалося в усній формі, від чого походить їхня назва. Згодом едикти записували на дошках і виставляли в місцях здійснення судочинства. Це робила відповідна посадова особа.

Діяльність юристів. З метою забезпечення практичного застосування права, римські юристи зосередили свою діяльність у такому спрямуванні:

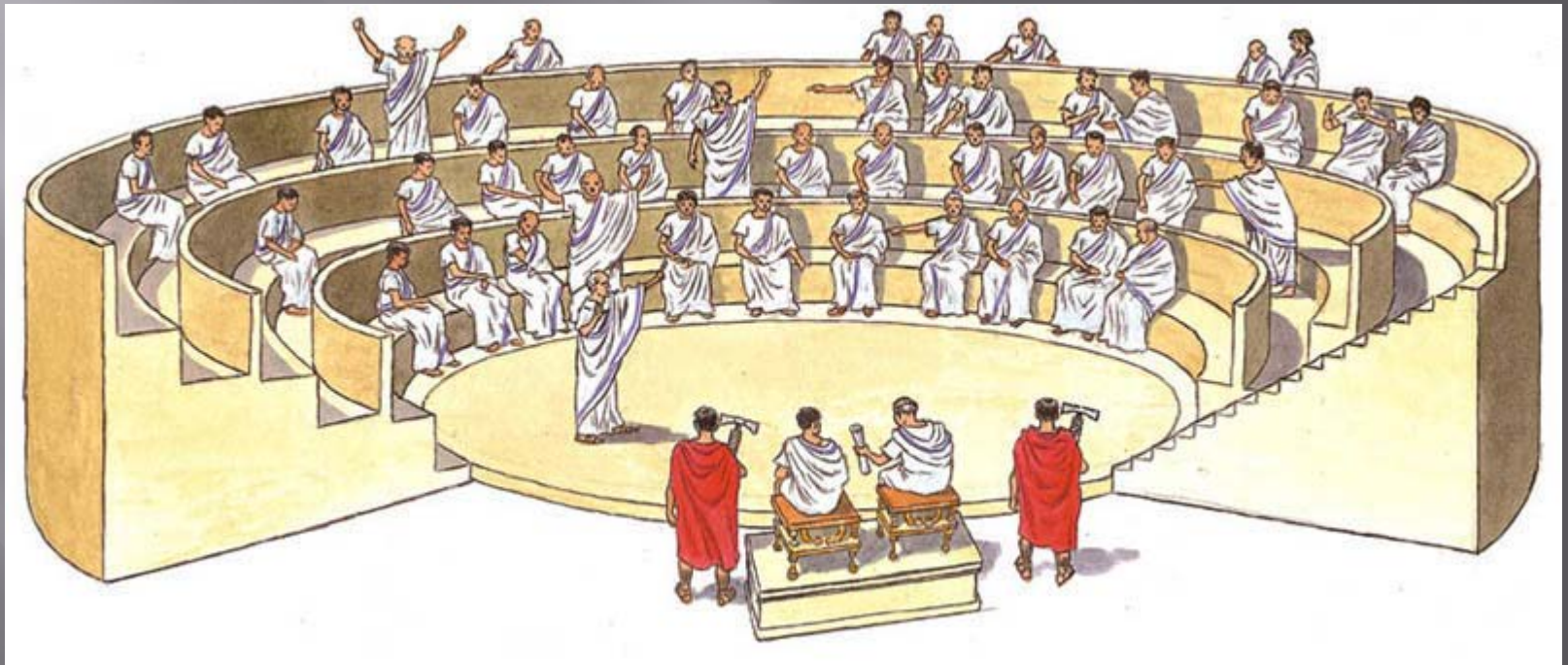
– *scivere* – складання та оформлення договорів та інших правочинів, які здійснювалися приватними особами, що відіграло дуже важливу роль в умовах потреби чітко дотримуватися встановленої форми та ритуалу під час укладання угоди;

– *agere* – забезпечення належного здійснення процесуальних дій сторін у судовому процесі, зокрема і визначення належної форми позову для конкретного випадку;

– *respondere* – відповіді на запитання приватних осіб, суддів та інших посадових осіб.

Постанови Сенату. Зростання кількості римських громадян і розширення території їхнього постійного проживання в часи пізньої республіки (I ст. до н.е.) ускладнювало можливість здійснення законодавчої діяльності народними зборами. За таких умов сенат поступово перебирає на себе функцію вироблення нормативно-правових актів у формі сенатусконсультів (постанов сенату). За визначенням юриста Гая, сенатусконсульти – це те, що сенат повелів та постановив і має силу закону.

Судовий прецедент.

Судовий прецедент – це рішення суду у справі, яке є взірцем для суддів під час розв'язання аналогічних справ. Потреба в судовому прецеденті (*iudicatum*) виникла ще в Стародавньому Римі через наявність прогалин у праві.

Імператорські конституції. З кінця III ст. у Римській імперії утвердилася абсолютна монархія у формі доміану. Імператор отримав необмежену владу в державі, а його воля стала єдиним джерелом права. За володарем (*dominus*) визнавалося право видавати постанови (*constitutia*), які за своєю юридичною силою прирівнювалися до *leges*, тобто законів. Те, що імператор постановив, обов'язково є законом.

Імператорські конституції були чотирьох видів:

1. Edicta (едикти) – загальні розпорядження, оголошені всенародно і обов'язкові як для службових осіб, так і для всього населення. Едикти регулювали будь-які правовідносини у суспільстві і не зобов'язували самого імператора.

2. Decreta (декрети) – судові рішення імператора, які він прийняв як суддя першої або найвищої апеляційної інстанції. Мали силу судового прецеденту з обов'язковим застосуванням в інших судах до подібних випадків.

3. Rescripta (рескрипти) – відповіді імператора на запитання службових і приватних осіб. Склалися за допомогою чиновників імператорської канцелярії і за змістом та значенням схожі до офіційних консультацій визначних юристів.

4. Mandata (мандати) – інструкції для посадових осіб. Зазвичай надавали права і встановлювали службові обов'язки правителів провінцій і преторів, визначаючи їхню юрисдикцію в публічних і приватних справах.

Кодифікація Юстиніана. Сприятливі передумови для повної систематизації та опрацювання римського права склалися у Східній римській імперії – Візантії – за часів правління імператора Юстиніана (527 – 565 рр). Саме під його керівництвом та за активної підтримки здійснено успішну спробу врятувати право великої Римсь-кої імперії. Дієвим результатом таких зусиль стало проведення Кодифікації Юстиніана, яка охопила цілісний масив римського права за всю історію його розвитку, зокрема й період існування самої імперії.

Кодифікація Юстиніана складається з чотирьох частин:

1. Кодекс – зібрання імператорських конституцій.
2. Дигести (Пандекти) – антологія творів римських юристів.
3. Інституції – підручник для початкового вивчення права.
4. Новели – конституції Юстиніана, котрі були видані після за-вершення кодифікації.

ДЯКУЄМО ЗА УВАГУ!

